

Kościelne Dobra Kultury jako narzędzie formacji Christifideles laici przy Archiwum Diecezjalnym w Kielcach¹

Celem artykułu jest ukazanie kościelnych dóbr kultury jako narzędzia oddziaływania na wiernych świeckich. Do zamierzonego celu prowadzą poszczególne działania: przedstawienie podstaw prawnych postępowania Kościoła wobec dóbr kultury, charakterystyka dóbr kultury należących do diecezji kieleckiej, opisanie form działalności Archiwum Diecezjalnego w Kielcach jako oferty skierowanej do społeczeństwa. Z archiwum kieleckim związane są dwie odrębne instytucje: Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego im bł. Wincentego Kadłubka w Kielcach (TPADWKK) oraz Studium Historii Diecezji Kieleckiej. Wszystkie opisane działania były w pierwszej kolejności organizowane przez archiwum, następnie przez dwie instytucje wspierające. Działalność archiwum w zakresie troski o dobra kultury była przedmiotem dwóch artykułów². W niniejszym artykule zostaną wykorzystane ustalenia wypracowane w poprzednich publikacjach. Formy działalności archiwalnej zostaną przedstawione w świetle wezwań prawnych Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury.

KS. ANDRZEJ KWAŚNIEWSKI – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, mgr lic. teologii, prezes Towarzystwa Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego im bł. Wincentego Kadłubka w Kielcach, dyrektor Studium Historii Diecezji Kieleckiej.

¹ Praca przygotowana w ramach programu „Rola Kościoła jako wychowawcy i stróża kultury narodowej” realizowanego przez Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego im bł. Wincentego Kadłubka w Kielcach.

² A. KWAŚNIEWSKI, *Geneza i program Studium Historii Diecezji Kieleckiej*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 13 (2014), 179-204. TENŻE, *Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego imienia błogosławionego Wincentego Kadłubka w Kielcach w latach 2012-2015*, w: *Nova et vetera. Aktualne problemy archiwów diecezjalnych w Polsce*, red. W. Żurek, Lublin 2016, 133-172.

1. Podstawy prawne

Troska Kościoła katolickiego o dziedzictwo kulturowe związana jest współcześnie z działaniami papieża Jana Pawła II, który na mocy postanowień konstytucji *Pastor bonus* (1988 r.) utworzył Papieską Komisję dla Ochrony Dziedzictwa Historycznego i Artystycznego Kościoła (*Pontificia Commissione per la Consevazione del Patrimonio Storico e Artistico*). Komisja funkcjonowała przy Kongregacji ds. Duchowieństwa. W ramach jej kompetencji znalazła się troska o archiwa, biblioteki i muzea kościelne. Instytucje te posiadają zgodnie z rozporządzeniem prawnym dwojakie dziedzictwo (*patrimonium*) kulturowe – historyczne i artystyczne³. W roku 1993 Jan Paweł II w motu proprio *Inde a Pontificatus Nostri* napisał, że komisja zachowała dotychczasowe kompetencje, stając się autonomiczną instytucją, nie podlegającą Kongregacji ds. Duchowieństwa. Jednocześnie papież zmienił nazwę na *Pontificia Commissio de Ecclesiae Bonis Culturalibus*⁴. W języku polskim funkcjonuje pod nazwą niemal dosłownie przetłumaczoną – Papieska Komisja ds. Kościelnych Dóbr Kultury. Dla porządku i pełnej identyfikacji korzystne jest również zestawienie odpowiednika w języku włoskim – *Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa*. Nazwa ta jest używana na oficjalnej stronie internetowej Kurii Rzymskiej⁵. W strukturze Kościoła w Polsce odpowiednikiem papieskiej komisji jest Rada ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Konferencji Episkopatu Polski⁶.

Zarówno pojęcie *patrymonium* (dziedzictwo, ojcowizna), jak i sformułowanie kościelne dobra kultury dobrze opisują rzeczywistość oznaczaną. Pojęcie *patrymonium* posiada jednak aspekt wyrażiszcze personalistyczny. Sformułowanie dobra kultury opisuje rzeczywistość od strony reistycznej. Jednak na korzyść sformułowania dobra kultury przemawia czytelność i komunikatywność w stosunku do współczesnej kultury. Sformułowanie to jest używane wśród osób świeckich i przez taką poprawność teologiczną nastąpiło uzgodnienie języka. Dodanie określe-

³ IOANNES PAULUS II, *Constitutio apostolica de romana Curia „Pastor bonus”*, AAS 80 (1988), 841-912. W konstytucji *Pastor bonus* opublikowana została łacińska nazwa komisji – Pontificia Commissio de Patrimonio Artis et Historiae Conservando.

⁴ TENŻE, *Litterae apostolicae motu proprio datae „Inde a Pontificatus Nostri”*, AAS 85 (1993), 549-552.

⁵ http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_commissions/pcchc/index_it.htm, [19. 11. 2016].

⁶ <http://episkopat.pl/rady-3/#1455604225972-2376de52-ae99>, [19. 11. 2016].

nia „kościelne” – „dobra Kościoła” odpowiednio profiluje specyfikę, podkreślając m.in. prawa własności Kościoła i twórczy wkład instytucji Kościoła w wytworzenie tych dóbr. Pogłębienie znaczenia rzeczowego sformułowania „kościelne dobra kultury” dotyczy sensu tych dóbr. Najgłębszym sensem tej twórczości jest człowiek, następnie człowiek wierzący, chrześcijanin i wiara nadprzyrodzona.

Nie sposób więc uniknąć rzeczywistości Boga. Poprzez pogłębienie wracamy więc do pojęcia *patrimonium*. Kościół bowiem jako hierarchiczna wspólnota wierzących posiada świadomość ciągłości kultury i w tym sensie istnieje żywy związek pomiędzy dziś wierzącymi a wytwórcami i autorami dóbr kultury żyjącymi przed wiekami. Kościelne dobra kultury są więc *patrimonium Ecclesiae*. Do pełności obrazu należy zaznaczyć, że znaczna część kościelnych dóbr kultury pozostaje w przestrzeni *sacrum* jako przedmioty i miejsca poświęcone do kultu Bożego. Dobra kultury stanowią więc cenne pamiątki i elementy składowe dzisiejszej rzeczywistości.

Od roku 1993 papieska komisja pod zmienioną nazwą kontynuowała pracę związaną z troską o dziedzictwo Kościoła. Działalność komisji doprowadziła do stworzenia nurtu refleksji nad ochroną dóbr kultury. Różnorodne dokumenty poprzez przyswojenie sobie osiągnięć z dziedziny historii sztuki, bibliologii i archiwistyki nadały znanym postulatom walor prawny. Do badań w tym artykule przyjęto, że zalecenia zawarte w dokumentach papieskiej komisji mają charakter prawny. Założenie takie pozwala odróżnić te zalecenia od postulatów, których autorami są autorzy publikacji naukowych. W wypadku dokumentów papieskiej komisji mamy do czynienia z nauczaniem urzędowym, za którym stoi autorytet Stolicy Apostolskiej. Wydawane dokumenty zostały zebrane w publikację stanowiącą swoisty zbiór prawa na temat dóbr kultury⁷. Dla potrzeb niniejszego artykułu kluczowe znaczenie posiadają trzy dokumenty dotyczące pastoralnej funkcji archiwów, bibliotek i muzeów kościelnych. Wspólną cechą wyznaczającą nowe – pogłębione stanowisko Kościoła w odniesieniu do instytucji tradycyjne zasłużonych dla sprawy jest aspekt wykorzystania zarówno dóbr, jak i instytucji do ewangelizacyjnej (chrystianizacyjnej) misji Kościoła. Dokumenty te dość szybko zostały dostrzeżone przez środowiska polskie

⁷ *Enchiridion dei beni culturali della Chiesa. Documenti ufficiali della Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa (Enchiridion)*, Bologna 2002.

i wydano je w tłumaczeniu na język polski⁸. W związku z nową – duszpasterską funkcją instytucji archiwów, bibliotek i muzeów zarysowało się wyzwanie edukacyjne, które w refleksji eklesjalnej przybiera modną współcześnie formę pojęcia „formacja”.

Na gruncie polskim najbardziej pogłębioną refleksję służącą popularyzacji idei kościelnych dóbr kultury znajdujemy w twórczości ks. bp. Mariusza Leszczyńskiego. Zestawienie kościelnych dokumentów o ochronie dóbr kultury znajduje się w publikacji dotyczącej bezpośrednio kwestii artystycznych⁹. Dorobek ten poszerzony jest dodatkowo o artykuły omawiające poszczególne kwestie¹⁰. Ponadto bp M. Leszczyński był redaktorem numeru pierwszego „Biuletynu Kościelnych Dóbr Kultury”. Biuletyn wydany został przez Radę ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Konferencji Episkopatu Polski. Publikacja ta, zamierzona jako pierwszy numer, zawiera ważne dokumenty administracyjne i prawne, ubogacone dodatkowo redakcyjnymi zestawieniami oraz materiałami opracowanymi przez poszczególnych autorów. Obszerny materiał obejmuje 200 stron druku. Dokumenty wydawane przez papieską komisję wykorzystywane są na gruncie polskim jako działania Kurii Rzymskiej promujące tematykę dóbr kultury¹¹.

⁸ PONTIFICIA COMMISSIONE PER I BENI CULTURALI DELLA CHIESA (PCBCC), *Le biblioteche ecclesiastiche nella missione della Chiesa*, 19 III 1994, w: *Enchiridion*, 202-219; *Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1-2, Kraków 1996, 31-46; TENŻE, *Lettera circolare La funzione pastorale degli archivi ecclesiastici*, 2 febbraio 1997, w: *Enchiridion*, 312-338; *Duszpasterska funkcja archiwów kościelnych. List okólny do biskupów diecezjalnych*, Watykan, dnia 2 lutego 1997, tłum. R. Rybarski, Poznań 2010; PCBCC, *Lettera Circolare La Funzione Pastorale dei Musei Ecclesiastici, Città del Vaticano*, 15 Agosto 2001, w: *Enchiridion*, 464-526; *Funkcja pastoralna muzeów kościelnych*, tłum. F. Nieckarz, „Biuletyn Muzeum Diecezjalnego” 4, (2000-2001) [2002], 5-76.

⁹ M. LESZCZYŃSKI, *Ochrona zabytków sztuki sakralnej w świetle aktualnego prawa Kościoła Katolickiego*, „Muzealnictwo” 49 (2008), 79-88.

¹⁰ TENŻE, *Biblioteki kościelne w najnowszych wypowiedziach Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (ABMK), 83 (2005), 31-36; TENŻE, *Funkcja pastoralna muzeów kościelnych: (omówienie dokumentu Stolicy Apostolskiej)*, ABMK 79 (2003), 147-150. TENŻE, *Muzea kościelne według aktualnego prawodawstwa Kościoła katolickiego*, ABMK 85 (2006), 103-118. TENŻE, *Troska Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury o zachowanie dziedzictwa kulturowego Kościoła*, ABMK 86 (2006), 17-25.

¹¹ Tytułem egzemplifikacji: *Zatroskani o ślady przeszłości. Archiwista kościelny we współczesnej rzeczywistości*, red. J. Marecki – L. Rotter, Kraków 2005; M. BRUDZISZ, *Archiwum Polskiej Misji Katolickiej we Francji*, Kraków-Lublin 2015; M. ZAHAJKIEWICZ, *Biblioteki w działalności Kościoła*, w: *Biblioteki Kościoła katolickiego w Polsce*.

2. Dobra kultury diecezji kieleckiej

Kościelne dobra kultury na terenie diecezji kieleckiej związane są dziejami Kościoła katolickiego. Diecezja kielecka funkcjonuje formalnie i faktycznie od 200 lat, jednocześnie czerpie świadomość eklezjalną z dziedzictwa dawnej diecezji krakowskiej oraz dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej. Większość terenów i instytucji kościelnych wchodzących w skład obecnej diecezji kieleckiej pochodzi z dawnej diecezji krakowskiej, dlatego tożsamość kościelna w sposób wyrazisty zaczerpnięta została z Kościoła krakowskiego. Przekraczające 1000 lat dzieje kościelne stanowią niezwykle bogactwo dziedzictwa kultury chrześcijańskiej¹².

Najcenniejsze i najstarsze dobra kultury to dziedzictwo architektoniczne i artystyczne. Na terenie diecezji znajduje się kilkanaście kościołów romańskich. Dzięki temu znaczna część polskiej sztuki romańskiej pozostaje własnością parafii diecezji kieleckiej¹³. Liczebność obiektów w kolejnych epokach rośnie, jednak zmieniają się proporcje. Sztuka na terenie diecezji stanowi mniejszą część sztuki polskiej w związku z rozwojem cywilizacyjnym innych regionów¹⁴. Odrębne badania wskazują na bogactwo inskrypcji zachowanych głównie w obiektach kościelnych¹⁵.

W interesującym nas kontekście badań i popularyzacji wiedzy o dobrach kultury sztuka sakralna odznacza się największym zainteresowaniem i rozpoznaniem. Odrodzone Wydawnictwo Diecezjalne „Jedność” wydało album popularyzujący zabytki miasta Kielce. Album prezentuje najcenniejsze obiekty kościelne Kielc. Zdjęcia są zobrazowaniem po-

Informator, red. W. Żurek, Kielce 2005, 13-15.

¹² D. OLSZEWSKI, *Kościół na obszarze dzisiejszej diecezji kieleckiej. Zarys dziejów*, w: *Ornamenta Ecclesiae. Sztuka sakralna diecezji kieleckiej*, red. K. Myśliński i in., Kielce 2000, 9-14.

¹³ *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*, red. M. Walicki, t. 1-2, Warszawa 1971.

¹⁴ *Katalog zabytków sztuki w Polsce (KZSP)*, t. 1, woj. krakowskie, z. 8, powiat miechowski, red. J. Szablowski – Z. Boczkowska, Warszawa 1953; KZSP, t. 1, woj. krakowskie, z. 12, powiat olkuski, red. J. Szablowski – K. Kutrzebianka, Warszawa 1953; KZSP, t. 3, woj. kieleckie, z. 1, powiat buski, red. J. Łoziński – B. Wolff, Warszawa 1957; KZSP, t. 3, woj. kieleckie, z. 3, powiat jędrzejowski, red. J. Łoziński – B. Wolff, Warszawa 1957; KZSP, t. 3, woj. kieleckie, z. 4, powiat kielecki, red. J. Łoziński – B. Wolff, Warszawa 1957; KZSP, t. 3, woj. kieleckie, z. 9, powiat pińczowski, red. K. Kutrzebianka – J. Łoziński – B. Wolff, Warszawa 1961; KZSP, t. 3, woj. kieleckie, z. 12, powiat włoszczowski, red. T. Przyppkowski – J. Łoziński – B. Wolff, Warszawa 1955.

¹⁵ Tytułem egzemplifikacji: W. KOWALSKI, *Do zmartwychwstania swego za pewnym wódcem Kristusem. Staropolskie inskrypcje północno-zachodniej Małopolski*, Kielce 2004.

głębionych tekstów omawiających dzieje ujęte w ważne tematy: „Architektura kościelna”, „Wnętrza kościelne”, „Kielce ośrodkiem życia kościelnego”, „Jan Paweł II w Kielcach”. Poprzez odpowiednio zredagowane teksty, zawierające schematy teologiczne, ukazano sens sztuki. Całość została przekazana jako stanowiąca swego rodzaju wkładkę do historii Kościoła w północno-zachodniej Małopolsce¹⁶.

Koncepcja prezentacji sztuki w szerszej perspektywie terytorialnej – diecezja kielecka – została zrealizowana w postaci jubileuszowej wystawy¹⁷. Podobnie jak w albumie *Skarby Kielc* zastosowano tu obszernie artykuły poprzedzające właściwy katalog wystawy. Prace te dały możliwość całościowego spojrzenia na prezentowaną wystawę. W katalogu opisano zdjęcia 397 obiektów podzielonych na działy: malarstwo, rzeźba, złotnictwo, tkaniny, księgi liturgiczne, elementy wyposażenia i varia. Katalog i wystawa były pierwszą i jedyną (tak pełną) prezentacją sztuki diecezji kieleckiej. Imponujące rozmiarami dzieło pozwoliło na odkrycie i spopularyzowanie najbardziej całościowego i poglądowego obrazu sztuki północno-zachodniej Małopolski. Profesor Tadeusz Chrzanowski tak określił sens wystawy: „[...] należy przyklasnąć tej inicjatywie, która zwiedzającym ukazuje obszar sztuki niemal całkowicie nieznany i zarazem włącza się w ową porcję regionalizmu, pojętego nie jako obraz prowincjonalizmu, ale jako dążenie, aby wydobyć wszelkie walory z terytorium, któremu od strony artystycznej patronuje. Chodzi przecież także i o to, by mieszkańcy ziemi kieleckiej uzmysłowili sobie swoją wspaniałą przeszłość i aby nauki z tej przeszłości płynące przenosili ku następnym pokoleniom”¹⁸.

Idea kieleckiego muzeum diecezjalnego związana jest z osobą ks. dr. Józefa Zdanowskiego, który w seminarium duchownym urządził magazyn zabytków gromadzonych po 1911 roku. Załącznikiem muzeum była jedna sala przypominająca magazyn. Ekspozyty te częściowo przetrwały do czasów współczesnych. W 2005 roku, z okazji 200. rocznicy powstania diecezji kieleckiej, bp Kazimierz Ryczan erygował Muzeum Diecezjalne w Kielcach¹⁹. Powołanie muzeum stworzyło możliwości propagowania wiedzy o sztuce diecezji. Instytucja kościelna stała się skutecznym narzędziem edukacyjnym. Zorganizowano ekspozy-

¹⁶ *Skarby Kielc*, red. H. Witczyk, Kielce 1992.

¹⁷ *Ornamenta Ecclesiae. Sztuka sakralna diecezji kieleckiej*, 9-14.

¹⁸ T. CHRZANOWSKI, *O sztuce sakralnej diecezji kieleckiej na marginesie przygotowań do wystawy*, w: *Ornamenta Ecclesiae*, 19.

¹⁹ P. TKACZYK, *Muzeum Diecezjalne w Kielcach*, „Muzealnictwo” 49 (2008), 132-138.

cję stałą. Na przestrzeni lat organizowano różnego rodzaju wystawy czasowe. Ważniejsze wystawy i dzieła edukacyjno-badawcze zostały utrwalone w postaci wydanych opracowań i katalogów²⁰. Podejmowano tematy związane z historią diecezji, z przeszłością Kościoła na terenie obecnej diecezji kieleckiej. Ponadto problemy związane z tematyką świecką, która jednak faktycznie posiadając związki z dziejami Kościoła stawała się forum przyciągnięcia odbiorcy niekonfesyjnego. Z działalnością muzeum w ideowy sposób związane jest Stowarzyszenie na Rzecz Ochrony i Promocji Sztuki Sakralnej „Ars Sacra”. W latach 2007-2013 stowarzyszenie przeprowadziło renowację w 32 kościołach diecezji kieleckiej²¹.

Do czasów powstania muzeum diecezjalnego dziedzictwo artystyczne Kościoła kieleckiego było w niewielkim zakresie upowszechniane przez skarbiec katedralny. W przewodniku turystycznym została zamieszczona informacja, że od roku 1973 skarbiec został udostępniony dla zwiedzających. W skarbcu udostępniano m.in. księgi liturgiczne zachowane z dawnej tradycji kapitulnej oraz wyjątkowe eksponaty niebędące własnością kapituły, np. kielich ofiarowany przez Kazimierza Wielkiego dla kościoła w Stopnicy²². W 1989 roku została opublikowana praca na temat tekstyliów kieleckich. W pracy tej sporządzony został katalog, w którym opracowane zostały m.in. szaty skarbcza katedralnego²³. Pomimo używania archaicznej nazwy skarbiec katedralny, należy traktować zmiany jakie zaszły w 1973 roku jako upodobnienie skarbcza do muzeum. Urządzone ekspozycje pozwalają bowiem na zwiedzanie

²⁰ Publikacje muzeum w kolejności chronologicznej: *Świadkowie świętych ikon. Katalog wystawy w Muzeum Diecezjalnym w Kielcach*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2005; *Custodes Sanctissimi Sepulchri. Skarby bożogrobców miechowskich*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2006; *Ikona. Słowo, Droga, Modlitwa. Katalog wystawy ikon w Muzeum Diecezjalnym w Kielcach, ze zbiorów Muzeum Ikon w Supraślu*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2008; *Omnia pro Christo rege. Ks. Czesław Kaczmarek – biskup męczennik*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2008; *Oblicza księgi. Biblia na przestrzeni wieków*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2009; *Inspiracje biblijne. Motywy religijne w sztukach plastycznych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Kielcach*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2010; *Rodzina Deskurów Bogu i Ojczyźnie*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2011; *Konstancja Nałęcz-Nieniewska. Dom rodzinny, świat utracony? Sancygniów we wspomnieniach*, red. P. Tkaczyk, 2011; *Rodzina Sienkiewiczów w służbie ojczyzny*, red. M. Gorzelak – P. Tkaczyk, Kielce 2012; M. GORZELAK, *Wojciech Gerson – zapomniany tryptyk*, Kielce 2016.

²¹ *Skarbiec Świętokrzyski. Szlak architektury drewnianej i średniowiecznej*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2012.

²² R. GARUS, *Bazylika Katedralna w Kielcach*, Kielce 1991, 40.

²³ M. MICHAŁOWSKA, *Zabytkowe tekstylia kieleckie*, Warszawa 1989.

i wprowadzenie większych grup. Celowość aranżacji wnętrza spowodowała przekroczenie skromnych granic skarbcza i nadała pomieszczeniom znamiona muzeum, dlatego zasadne wydaje się używanie umownej nazwy Muzeum Katedralne w Kielcach.

Zbiory biblioteczne i archiwalne, w przeciwieństwie do dziedzictwa artystycznego, posiadają niktę rozpoznanie, a etos tych rodzajów dóbr kultury jest bardzo ubogi w środowisku kieleckim. Kontrastuje to z wielkim dziedzictwem kulturowym diecezji. Spośród historycznych bibliotek najstarszym i integralnym zbiorem sięgającym czasów średniowiecza jest biblioteka kapitulna w Kielcach. Księgozbiór obejmuje kolekcję 29 rękopisów (XIV-XV w.) i około 300 starodruków, w tym 42 inkunabuły. Ze spuścizny kapitulnej zachowały się księgi liturgiczne *Antyfonarz Kielecki* (XIV w.), *Mszał* (XV w.), *Graduał* (XVI w.). Biblioteka seminaryjna jest księgozbiorem młodszym, gromadzonym od 1727 roku. Jednak posiada zbiory bogatsze, pochodzące częściowo ze skasowanych w XIX wieku klasztorów. Księgozbiory skasowanych klasztorów docierały do biblioteki seminaryjnej jako kolekcje szczątkowe. Najcenniejsze części tych księgozbiorów zostały wywiezione przez Bogumiła Linde do Warszawy. Księgozbiór seminaryjny obejmuje około 10 000 starodruków i około 150 inkunabułów. W bibliotece seminaryjnej przechowywane są również rękopisy liturgiczne: *Graduał Wiślicki* (XIV w.), *Antyfonarz Miechowski* (XVI w.) i in. Do zbiorów biblioteki seminaryjnej należy również kolekcja nowożytnych rękopisów. Poza biblioteką seminaryjną na terenie diecezji istnieją ponadto historyczne księgozbiory bibliotek parafialnych i zakonnych, obejmujące około 1500 starodruków oraz około 20 inkunabułów (nieznanych w inkunabulistyce)²⁴.

Zbiory archiwalne diecezji kieleckiej od początków XIX wieku były gromadzone w Archiwum Konsystorza Generalnego w Kielcach. Założenie w 1939 roku Archiwum Diecezjalnego w Kielcach wzmocniło proces koncentracji archiwaliów. Obecnie obok największego zespołu konsystorskiego i kurialnego znajdują się zespoły szczątkowe kapituł i konsystorzy foralnych z czasów funkcjonowania staropolskich diecezji: Skalbmierz, Wiślica i Kielce (dawna diecezja krakowska) oraz Kurzelów (dawna archidiecezja gnieźnieńska). Dużą grupę zespołów stanowią akta kancelarii parafialnych (XVI-XX w.) Wśród zespołów

²⁴ Literatura i więcej informacji na temat zbiorów bibliotecznych zob. A. KWAŚNIEWSKI, *Geneza i program Studium Historii Diecezji Kieleckiej*, 192-197.

parafialnych największa liczba jednostek archiwalnych to księgi metrykalne (łącznie dla wszystkich zespołów parafialnych ok. 3700 ksiąg). Najstarsze dokumenty skolekcjonowane są w zbiorze dokumentów pergaminowych i papierowych (XIII-XX w.)²⁵. Ponadto wiele archiwaliów sięgających epoki staropolskiej znajduje się w archiwach parafialnych na terenie diecezji²⁶.

Badania nad zasobem Archiwum Diecezjalnego w Kielcach związane są z osobą ks. prof. Daniela Olszewskiego. Odkrycie wartości akt do badań historycznych poprzedzone było pionierskimi pracami ks. D. Olszewskiego. Z jego osobą w skali ogólnopolskiej wiąże się pojęcie polskiej kultury religijnej²⁷. Były to jednak prace wykonywane przez profesora, który nie był związany formalnie z instytucją archiwum. Posiadają one jednak wartość jako odkrywające niematerialną kulturę religijną. Uprawiana przez ks. Olszewskiego nauka nie zajmowała się dokumentami jako takimi. Były to badania zwracające uwagę na przydatność archiwaliów do badań historycznych. Pośrednio wskazują one na wartość kościelnych dóbr kultury. Właściwie w pewnym sensie przekraczają one rozumienie dóbr kultury przyjęte przez Papieską Komisję ds. Kościelnych Dóbr Kultury. Wskazują bowiem na niematerialne dobra kultury.

3. Formacja w towarzystwie przyjaciół

Archiwum Diecezjalne w Kielcach prowadzi działalność od 1939 roku, opierając się na statucie nadanym przez ówczesnego biskupa Czesława Kaczmarka. W statucie określone zostały cele archiwum: gromadzenie, przechowywanie i udostępnianie akt²⁸. Zalecenia z listu o duszpasterskiej funkcji archiwów rozwinęły tradycyjne funkcje i wskazały wartość badań historycznych: „Dziedzictwo historyczne może okazać się długotrwałym punktem odniesienia dla dialogu, podejmowania ini-

²⁵ Literatura i więcej informacji na temat zasobów archiwalnych zob. A. KWAŚNIEWSKI, *Geneza i program Studium Historii Diecezji Kieleckiej*, 189-192.

²⁶ *Katalog duchowieństwa i parafii diecezji kieleckiej*, red. J. Kaczmarek i in. Kielce 1999, passim.

²⁷ A. KWAŚNIEWSKI, *Dorobek naukowy księdza profesora Daniela Olszewskiego* [artykuł w druku]. TENŻE, *Wspomnienie pośmiertne o księdzu profesorze Danielu Olszewskim (1934-2015). Prace wykonane dla diecezji kieleckiej*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 92 (2016) 1, 154-169.

²⁸ <http://www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/historia-archiwum-diecezjalnego-w-kielcach/statut>, [19. 11. 2016].

cjatyw kulturotwórczych oraz badań historycznych, realizowanych we współpracy z wyspecjalizowanymi jednostkami uniwersytetów kościelnych, katolickich, prywatnych oraz państwowych. Wielką wagę posiadają w dziedzinie promowania poszukiwań historycznych relacje nawiązywane pomiędzy archiwami i ośrodkami dokumentacji. Jeśli archiwa staną się uprzywilejowanymi miejscami spotkań naukowych, sympozjów poświęconych tradycjom religijnym i duszpasterskim wspólnot chrześcijańskich, wystaw dydaktycznych oraz ekspozycji dokumentów, wówczas będą upoważnione do wypełniania misji ośrodka kulturalnego, nie tylko w odniesieniu do wykwalifikowanych uczonych, ale również studentów i młodzieży, stosownie w tej materii przygotowanych” (punkt 4.5)²⁹.

W połowie 2010 roku, zgodnie z nowoczesnymi zaleceniami prawnymi papieskiej komisji, podjęte zostały konsultacje w środowisku kieleckim i w skali ogólnopolskiej. Opracowany został specjalny program naukowy „Rola Kościoła jako wychowawcy i stróża kultury narodowej”. Celem programu było zainicjowanie badań przy archiwum. Pierwszym celem i przedmiotem badań stały się zasoby archiwalne zgodnie z misją instytucji. W związku z tym, że zbiory biblioteczne przechowywane są wspólnie z archiwaliami w kancelariach parafialnych, jako przedmiot zaplanowanych badań dodano księgozbiory historyczne. Ukazywanie badań z dziedziny archiwistyki i bibliologii historycznej uzupełnione zostało nurtem dziejów diecezji kieleckiej oraz szerzej rozumianej historii Kościoła³⁰.

W programie wzięto pod uwagę przede wszystkim dwa działy dóbr kultury: archiwalia i księgozbiory historyczne. Pominięto w przewidzianych badaniach dobra artystyczne. Działanie to było uwarunkowane faktem istnienia Muzeum Diecezjalnego w Kielcach, które bezpośrednio sprawuje nadzór nad sztuką sakralną. Jeśli chodzi o zbiory biblioteczne nie istnieje instytucja biblioteki diecezjalnej. Biblioteka kapitulna oraz seminaryjna nie posiadały żadnych tradycji badań naukowych. Wobec czego należało podjąć troskę o ten dziewiczy dział bibliotecznych dóbr kultury.

Nazwa programu przedstawiająca Kościół jako wychowawcę i stróża kultury narodowej zawiera nawiązanie do ideału średniowiecz-

²⁹ *Duszpasterska funkcja archiwów kościelnych*, 33.

³⁰ A. KWAŚNIEWSKI, *Program naukowy – „Rola Kościoła jako wychowawcy i stróża kultury narodowej”* w: <http://www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/program-naukowy>, [19. 11. 2016].

nej *christianitas*, rozumianej jako cywilizacja chrześcijańska stworzona przez papieństwo, biskupów i mnichów. System *christianitas* wytworzył oryginalne struktury cywilizacyjne oraz kulturę chrześcijańską, szczególnie w zachodniej Europie³¹. Rola Kościoła jako twórcy kultury europejskiej zaznaczona została w dokumencie dotyczącym bibliotek kościelnych „[...] Kościół w swoim historycznym rozwoju odegrał decydującą rolę w tworzeniu instytucji kulturalnych, bardzo często przez ponawiane inicjatywy i długofalowe działania”³².

W celu realizacji programu przeprowadzono konsultacje z organizacjami zainteresowanymi wsparciem działalności archiwum w określonym obszarze badań naukowych. Przedstawienie programu i pozytywna odpowiedź wielu środowisk doprowadziła do wykrystalizowania się pomysłu założenia stowarzyszenia katolickiego. W roku 2012 utworzone zostało stowarzyszenie o nazwie Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego im. bł. Wincentego Kadłubka w Kielcach (w 2014 roku wpisane do Krajowego Rejestru Sądowego). W skład stowarzyszenia weszły osoby związane z Urzędem Miasta Kielce, Świętokrzyskim Towarzystwem Genealogicznym „Świątogen”, Archiwum Państwowym w Kielcach, Ośrodkiem Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Polskim Towarzystwem Historycznym Oddział w Skarżysku-Kamiennej, Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach, Uniwersytetem Jana Kochanowskiego w Kielcach, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza. W późniejszym czasie dołączyły osoby z innych środowisk.

Różnorodność środowisk i potencjał osób umożliwiły owocną pracę społeczną. Od założenia w 2012 roku odbywały się w budynku archiwum comiesięczne spotkania, na których były przedstawiane referaty przybliżające przeprowadzone badania³³. Spotkania gromadziły grono audytorium obejmujące średnio kilkadziesiąt osób. Zdarzały się również spotkania, na których liczebność dochodziła do 100 osób. W ramach zrealizowanych spotkań naukowych podjęto tematy bibliotek kościelnych: Kielce (biblioteka kapitulna), Książ Wielki (biblioteka klasztorna), Proszowice (biblioteka parafialna). Autorami prac o bibliotekach

³¹ J. DANIELOU – H. MARROU, *Historia Kościoła od początków do 600 roku*, tłum. M. Tarnowska, Warszawa 1984, 324-333.

³² *Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, p. 2.1.

³³ Literatura i więcej informacji na temat organizacji i prac towarzystwa zob. A. KWAŚNIEWSKI, *Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego imienia błogosławionego Wincentego Kadłubka w Kielcach w latach 2012-2015*.

były w większości osoby świeckie. Wykonane prace korespondują z wezwaniem papieskiej komisji: „[...] Kościół, ofiarowując wszystkim ludziom, wśród których istnieje możliwość korzystania z jego bibliotek, i zapewniając konieczną ich obsługę, prosi społeczność świecką o współdziałanie w ocaleniu, konserwacji i ocenie swego przebogatego dziedzictwa”³⁴. Niepełne dane na temat badań nad księgozbiorami historycznymi diecezji kieleckiej zamieszczone zostały w bibliografii piśmiennictwa³⁵.

W odniesieniu do problemu zasobów archiwalnych wygłoszone zostały referaty dotyczące zasobu archiwum diecezjalnego: akta konsystorza generalnego kieleckiego, dokumenty pergaminowe, zespoły akt parafialnych dekanatu bodzentyńskiego, akta parafii Prandocin, akta dziekańskie dekanatu kurzelowskiego. Jeden referat dotyczył zasobu Archiwum Parafialnego w Przylęku Szlacheckim. Obok tematyki związanej z archiwaliami i bibliotekami przedstawione zostały tematy z dziejów diecezji kieleckiej oraz szerzej rozumianej historii Kościoła. W trakcie referatów urządzano mini wystawy. Polegały one na zaprezentowaniu omawianych akt uczestnikom referatu. Akta były przynoszone z magazynu na salę posiedzeń. W przypadku Archiwum Parafialnego w Przylęku Szlacheckim akta zostały na potrzeby referatu przywiezione przez miejscowego proboszcza ks. Pawła Wojtynka. Jeśli chodzi o księgozbiory (faktycznie znajdujące się poza magazynem archiwum) prezentowane były w obfitym materiale zdjęciowym. Wypracowana forma prezentacji, połączona z pokazem obiektów i materiału zdjęciowego, uatrakcyjniła spotkanie naukowe i stymulowała frekwencję. Papieska komisja w refleksji nad rolą archiwów sformułowała temat „Formacja kulturalna za pośrednictwem dokumentów”. Potraktowanie dokumentów archiwalnych jako narzędzia formacji rozumiane jest jako rozwój kultury: „[...] archiwa należą również do kulturowego dziedzictwa społeczeństw. Nie sposób pominąć ich znaczenia na obszarze wymiany informacji oraz formacji kulturalnej. Archiwa kościelne są ważnymi ośrodkami kultury. Uwzględniając ten fakt można stwierdzić, iż ci, którzy działają na rzecz archiwów kościelnych, przyczyniają się do rozwoju kultury”³⁶.

Pod koniec 2015 roku liczebność członków towarzystwa osiągnęła liczbę 63. Proces budowy towarzystwa przyjął dwie grupy:

³⁴ *Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, p. 1.3.

³⁵ R. ŻMUDA, *Bibliografia piśmiennictwa o polskich bibliotekach kościelnych za lata 2011-2015*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 22 (2016) 2, 190, 211, 230.

³⁶ *Duszpasterska funkcja archiwów kościelnych*, p. 4.4.

inteligencja katolicka i intelektualisci. Przedstawiciele nauki podejmowali pracę społeczną poprzez prowadzenie badań i przedstawianie referatów. Inteligencja katolicka stała się odbiorcą treści naukowych. Przede wszystkim jednak przedstawiciele inteligencji objęli większość funkcji we władzach stowarzyszenia. Ponadto przejęli funkcję promocji treści związanych z prowadzonymi badaniami. Podstawowym narzędziem promocji były afisze-zaproszenia dotyczące poszczególnych spotkań towarzystwa. Afisze były ubogacane zdjęciami obiektów, co zachęcało odbiorców do uczestnictwa w spotkaniach. Afisze-plakaty jako same w sobie druki ulotne były narzędziem pozwalającym propagować wiedzę o dobrach kultury diecezji kieleckiej. Osoby związane ze stowarzyszeniem kolportowały osobiście afisze do kilkudziesięciu instytucji z terenu miasta Kielce i diecezji kieleckiej. Kolportaż często wiązał się z wizytą w dalej instytucji. Przy okazji wręczenia plakatu osoba wydelegowana ze społeczności archiwalnej przekazywała zapowiedź spotkania w formie tematycznej pogadanki.

Poprzez nawiązanie współpracy z kielecką komórką redakcyjną gazety „Niedziela” tematyka dotycząca prac towarzystwa była regularnie relacjonowana na jej łamach. Większość referatów po wygłoszeniu zyskiwała sprawozdawczy artykuł. Niektóre referaty były również zapowiadane w prasie przed wygłoszeniem. Przedstawiciele inteligencji katolickiej, licznie reprezentowanej w gronie członków, przejęli rolę spisywania relacji, które był materiałem dla dziennikarzy „Niedzieli”. Ponadto relacje ukazywały się na stronach internetowych diecezji kieleckiej i seminarium. Wszystkie relacje i skany artykułów z gazet były w formie zbiorczej zamieszczane w tabeli towarzystwa na stronie internetowej archiwum³⁷. Na Facebooku zostały utworzone fanpage’ e o nazwie Archiwum Diecezjalne w Kielcach³⁸ oraz Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego w Kielcach³⁹. Skoordynowane działania upowszechniania wiedzy o dobrach kultury doprowadziły do zorganizowania w ramach towarzystwa sekcji medialnej.

Comiesięczne spotkania naukowe złożone były z referatu i dyskusji (łącznie około 60 minut) oraz części kularowej. Po referacie uczestnicy przechodzili do kawiarni archiwum i tam przedłużano dyskusję

³⁷ <http://www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/towarzystwo-przyjacio-archiwum-diecezjalnego-w-kielcach/posiedzenia>, [19. 11. 2016].

³⁸ <https://www.facebook.com/archiwumdiecezjalnekielce/>, [19. 11. 2016].

³⁹ <https://www.facebook.com/towarzystwoprzyjaciolarchiwumdiecezjalnego/>, [19. 02. 2016].

z autorem referatu. Ponadto wprowadzano nową tematykę i projektowano plan przyszłych spotkań. Samoobsługowa kawiarnia skłaniała do wspólnych prac i świadczenia sobie grzeczności, zgodnie z nazwą stowarzyszenia *societas amicorum*. Wytworzona atmosfera w rozrastającej się grupie przyjaciół stwarzała korzystne warunki do krzewienia kultury chrześcijańskiej w oparciu o refleksję nad dobrami kultury i historią Kościoła. Kawiarnia zyskała znamiona salonu archiwalnego, w którym animowano życie umysłowe za pomocą refleksji nad *patrimonium Ecclesiae*. W liście na temat misji bibliotek papieska komisja określiła te instytucje jako „narzędzie ewangelizacji”; wezwała, aby wokół spraw dotyczących bibliotek „ożywić zaangażowanie pasterskie i kulturowe Kościoła”; etatowym pracownikom bibliotek postawiła, w związku z nowym spojrzeniem na kościelne dobra, zadanie bycia „animatorem kultury”⁴⁰. Wskazania prawne komisji stały się pomocne w poszukiwaniu pomysłów i organizowaniu działań w środowisku kieleckim.

Owocem rozwoju programu naukowego były trzy konferencje: „Rubrycele i schematyzmy Kościoła w Polsce” (2014 r.), „II Ogólnopolskie Forum Dyrektorów Archiwów Diecezjalnych” (2014), „Bożogrobcy w służbie Sanktuarium Świętego Grobu Jerozolimskiego Naszego Pana Jezusa Chrystusa w Miechowie” (2015 r.)⁴¹. Ogólnopolski charakter konferencji, dzięki wsparciu towarzystwa, pozwolił archiwum diecezjalnemu służyć polskiej archiwistyce kościelnej. Konferencje, co łatwo zauważyć, stanowiły rozwinięcie nurtów badań zaplanowanych w programie naukowym: archiwistyka i dzieje Kościoła na terenie diecezji kieleckiej. Członkowie towarzystwa brali ponadto udział w innych konferencjach: Konferencja popularno-naukowa „Kto ratuje jedno życie – ratuje cały świat” (Chmielnik 05.10.2016 r.)⁴²; „Książka dawna i jej właściciele” (Wrocław 29.09 - 01.10.2016 r.)⁴³; II Ogólnopolska Konferencja Oprawoznawcza „Introligatorzy i ich klienci” (Toruń 17-

⁴⁰ *Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, p. 1.4, 3.1, 4.1.

⁴¹ Literatura i więcej informacji na temat konferencji zob. A. KWAŚNIEWSKI, *Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego imienia błogosławionego Wincentego Kadłubka w Kielcach w latach 2012-2015*, 149-150.

⁴² A. DZIARMAGA, *Heroizm ponad wszystko*, „Niedziela” 59 (2016) 43, (wkładka kielecka), I, VI; TAŻ, *Kto ratuje jedno życie ratuje cały świat*, „Niedziela” 59 (2016), 40, (wkładka kielecka), III. *Konferencja naukowa w Chmielniku*, „Niedziela” 59 (2016) 40, (wkładka kielecka), III.

⁴³ <http://ossolineum.pl/wp-content/uploads/2016/06/Program-1.pdf>, [19. 11. 2016].

18.11.2016 r.)⁴⁴. Owocem prac członków były publikacje⁴⁵. Szczególne miejsce wśród instytucji współpracujących z towarzystwem zajęło Świętokrzyskie Towarzystwo Genealogiczne „Świętogen”. Współpraca opierała się na trosce o księgi metrykalne z terenu diecezji⁴⁶.

4. Formacja na studium historii

Wytyczne rzymskie odnośnie do duszpasterskiej funkcji archiwów znalazły zainteresowanie na gruncie polskiej archiwistyki. Ks. bp Jan Kopiec, rozwijając nową refleksję papieskiej komisji, odróżnia funkcję informacyjną archiwów od funkcji wychowawczej – formacyjnej: „[...] dokumentacja zgromadzona w archiwach kościelnych jest dziedzictwem doniosłym. Nie tylko cennym ze względów czysto poznawczych (a więc *sensu stricto* naukowych), lecz właśnie formujących świadomość eklezjalną”⁴⁷. W sposób treściwy formułuje tę zasadę ks. prof. Andrzej Bruździński. Stwierdza, że archiwa „powinny być nie tylko miejscem informacji, ale także formacji”⁴⁸.

Analiza listów Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury wykazuje, że aspekt funkcji duszpasterskiej jest obecny w odniesieniu zarówno do archiwów i bibliotek, jak i do muzeów kościelnych. Powtarzana jest też związana z tym potrzeba rozwijania działań edukacyjnych i kulturotwórczych. Najbardziej rozwiniętą i dojrzałą naukę na temat działań formacyjnych znajdujemy w liście dotyczącym muzeów.

⁴⁴ <http://www.inibi.umk.pl/introligatorzy/program.pdf>, [19. 11. 2016].

⁴⁵ Wybrane publikacje: P. KARDYŚ, *XV-XVIII wieczne druki z dawnych księgozbiorów kapitulnego i wikariuszy znajdujące się obecnie w Bibliotece Bazyliki Mniejszej NMP w Wiślicy oraz inwentarz biblioteki kapituły wiślickiej z 1682 roku*, ABMK 103 (2015), 87-104; TENŻE, *Rubrycele i schematyzmy diecezji żmudzkiej z lat 1853-1914 zachowane w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach*, „Nasza Przeszłość” 126 (2016), 291-319; A. KWAŚNIEWSKI, *Polacy ratujący Żydów na terenie diecezji kieleckiej w latach 1939-1945. Nieznane przypadki heroizmu chrześcijańskiego*, w: *Pomoc świadczona ludności żydowskiej przez Polaków w latach 1939-1945 ze szczególnym uwzględnieniem Kielecczyny*, red. J. Gapys – A. Dziarmaga, Kielce 2016, 135-155.

⁴⁶ K. KROGULEC, [wywiad] KORNELIA MAJOR: *Szukanie przodków nobilituje, spaja rodziny, jest coraz łatwiejsze, lecz spadkobierców Mieszka I nie ustalimy*, „Echo Dnia” (2015) 254, 2.

⁴⁷ J. KOPIEC, *Archiwisty sentire cum homine et Ecclesia*, w: *Zatroskani o ślady przeszłości. Archiwista kościelny we współczesnej rzeczywistości*, red. J. Marecki – L. Rotter, Kraków 2005, 16.

⁴⁸ A. BRUŹDZIŃSKI, *Dobre obyczaje w archiwach kościelnych. Szkic zasad etycznych misji archiwistów kościelnych*, w: *Zatroskani o ślady przeszłości. Archiwista kościelny we współczesnej rzeczywistości*, 65.

Porównanie to odzwierciedla samoświadomość Kościoła i jednocześnie wskazuje na fakt najlepszego rozpoznania i doceniania dóbr artystycznych. Zbiory biblioteczne i zasoby archiwalne są niejako na drugim planie. Środowisko skupione wokół Archiwum Diecezjalnego w Kielcach, podejmując kwestię edukacji, było zmuszone posłużyć się poprzez analogię nauką o formacji na temat kościelnych dóbr artystycznych. Nauczanie o dobrach artystycznych jako narzędziu formacji zastosowane zostało do formacji także w odniesieniu do archiwaliów, rękopisów i starodruków.

Studium Historii Diecezji Kieleckiej początkowo było pomyślane jako część programu „Rola Kościoła jako wychowawcy i stróża kultury narodowej”⁴⁹. Cykliczne spotkania naukowe na forum towarzystwa wykazały duże zainteresowanie tematyką dóbr kultury. W trakcie spotkań podjęta została refleksja nad problemem. Jako pomysł na zarządzenie potrzebne został wysunięty projekt zorganizowania, obok comiesięcznych referatów naukowych – badawczych, także wykładów popularyzujących wiedzę o dobrach kultury i dziejach Kościoła. Zgromadzona grupa 70 osób, które wyraziły zainteresowanie wykładami, doprowadziła do zorganizowania studium w miejsce pierwotnie planowanego kursu. Biskup kielecki Kazimierz Ryczan w 2013 roku erygował przy archiwum instytucję o nazwie Studium Historii Diecezji Kieleckiej.

Wykładowcy założonego studium rekrutowali się spośród członków towarzystwa. Wytypowane osoby były sukcesywnie mianowane przez biskupów kieleckich – bp. Kazimierza Ryczana i bp. Jana Piotrowskiego. Po zorganizowaniu zespołu wykładowców proporcje wykazały, że 1/3 wykładowców studium to jednocześnie wykładowcy Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach, 2/3 wykładowców to pracownicy Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Przy dobieraniu specjalistów wzięto pod uwagę dorobek naukowy poszczególnych osób. Tytułem egzemplifikacji – wykład na temat średniowiecznych rękopisów kapitulnych prowadził prof. Krzysztof Bracha – mediewista posiadający publikacje związane z tematyką sermonistyczną i zbiorem rękopisów kieleckich. Wykłady z historii sztuki przez trzy lata prowadził ks. dr Paweł Tkaczyk, seminaryjny wykładowca historii sztuki, organizator i dyrektor Muzeum Diecezjalnego w Kielcach. Wykłady w programie

⁴⁹ A. KWAŚNIEWSKI, *Program naukowy – „Rola Kościoła jako wychowawcy i stróża kultury narodowej”*, w: <http://www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/program-naukowy>, [19. 11. 2016].

kieleckim obejmowały 10 zjazdów. Na każdy zjazd przypadało średnio pięć godzin wykładowych, ponadto konsultacje i ćwiczenia. Rocznie dawało to 50 godzin wykładowych i znacznie więcej godzin ćwiczeń. Łącznie w cyklu trzyletnim było 150 godzin wykładowych.

Po przeprowadzonych zajęciach w roku akademickim 2013/2014 zrodziła się inicjatywa zorganizowania filii studium w Miechowie. Opracowany program zajęć obejmował kościelne dzieje Miechowa, związane przez wieki z zakonem bożogrobców i znajdującą się w Miechowie unikalną kopią grobu Bożego. Program miechowski jako swego rodzaju specjalizacja przyciągnął grupę 80 osób. Dwuletni cykl wykładów w filii miechowskiej obejmował 30 godzin wykładów i znacznie więcej godzin ćwiczeń i konsultacji. Łącznie w cyklu dwuletnim dało to 60 godzin wykładowych. W 2016 zakończyły się trzyletni cykl studiów w Kiecach i dwuletni w Miechowie. W ciągu tego czasu liczba uczestników nieco spadła. Ponadto większość uczestników to jedynie wolni słuchacze – niezdaający egzaminów. Jednak z wykładami zetknęła się grupa około 150 osób⁵⁰. Inicjatywa studium miała na celu zgromadzenie miłośników historii i przekazanie im wiedzy oraz postaw odnośnie rodzimych dóbr kultury. Wykształceni i uformowani absolwenci zostali przygotowani do funkcji przewodnika po miejscach sakralnych i historycznych diecezji kieleckiej (popularna nazwa studium – kurs przewodników). Takie działania w rozumieniu rzymskiej komisji są szczególnym sposobem pozyskiwania większej liczby osób. Inicjatywy diecezjalne służą w rozumieniu komisji skutecznemu dotarciu z inicjatywą do dużej liczby odbiorców⁵¹.

Papieska Komisja ds. Kościelnych Dóbr Kultury wskazała na tematykę zalecanych działań formacyjnych (odnośnie do dziedzictwa artystycznego): „Inicjatywy formacyjne powinny przewidywać zróżnicowane nauczanie, ze szczególnym zwróceniem uwagi na następujące zagadnienia: historia Kościoła powszechnego i lokalnego, historia tradycji ludowych, hagiografia i duchowość, ikonografia i ikonologia, historia sztuki i architektury kościelnej, historia instytutów życia konsekrowanego i ich obecność na terytorium, historia lokalnych instytucji kościelnych zrzeszających świeckich, historia stowarzyszeń katolickich, wspólnot, ruchów i instytucji kulturalnych”. Przy opracowywaniu

⁵⁰ Literatura i więcej informacji na temat programu i działalności studium zob. A. KWAŚNIEWSKI, *Geneza i program Studium Historii Diecezji Kieleckiej*.

⁵¹ *Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, p. 5.2.4.

programu Studium Historii Diecezji Kieleckiej uwzględnione zostały wytyczne. Zalecenia zastosowano do warunków i potrzeb diecezji kieleckiej. Praktycznie jednak niemal w całości zalecenia komisji pokrywają się z trzyletnim cyklem wykładów zorganizowanego studium. W planie kieleckim uwzględniono w większym stopniu potrzebę refleksji nad całościowo rozumianymi kościelnymi dobrami kultury będącymi własnością Kościoła partykularnego. Z tego względu ułożony plan przekracza nakreślone przez komisję ramy dla kwestii jedynie dóbr artystycznych⁵².

W odniesieniu do muzeów kościelnych papieska komisja podaje trzy cele formacji: „informacja historyczna”, „wychowanie estetyczne” i „duchowa interpretacja”⁵³. Wiedza, wychowanie i duchowość zostały zastosowane do całości dóbr kultury na Studium Historii Diecezji Kieleckiej. Obok wykładów stosowano ćwiczenia. Przykładem ćwiczeń do wykładu na temat księgozbiorów może być wizyta w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach. W trakcie tej wizyty studenci obejrzeli rękopisy liturgiczne: *Graduał Wiślicki* (XIV w.) i *Antyfonarz Miechowski* (XVI w.); ponadto druki *Mszалу krakowskiego* (1492 r. i 1500 r.) oraz mszały rzymskie⁵⁴.

Obok zwykłych ćwiczeń, urządzanych po wykładach, zorganizowane zostały dłuższe objazdy naukowe. Tytułem egzemplifikacji należy wymienić jeden z ostatnich – Objazd Naukowy: Charsznica – Uniejów – Chodów, odbyty dnia 27 sierpnia 2016 roku. Działanie to polegało na jednodniowym zwiedzaniu trzech kościołów w rejonie Miechowa. W kościele w Charsznicy przybliżone zostały dzieje parafii, referat został uzupełniony wypowiedzią organizatora parafii ks. Ludwika Michalika. W kościele w Uniejowie przedmiotem referatu była architektura i wyposażenie zabytkowego wnętrza, ze szczególnym uwzględnieniem obrazu Tomasza Dolabelli. W kościele w Chodowie wygłoszony został referat o dziejach parafii oraz na temat twórczości historiograficznej śp. ks. dr. Mariana Paulewicza (niegdyś miejscowego proboszcza). Pobyt w każdym z kościołów łączył elementy popularno-naukowe ze wspólną modlitwą studentów. Ponadto w czasie trzech wspólnych posiłków wygłoszono referaty o tematyce niezwiązanej z terenem: „Zgromadzenie

⁵² Nazwy przedmiotów oraz liczba godzin i obsada: A. KWAŚNIEWSKI, *Geneza i program Studium Historii Diecezji Kieleckiej*, 202-204.

⁵³ *Funkcja pastoralna muzeów kościelnych*, p. 5.1.3.

⁵⁴ W. B[URZAWA], *Przewodnicy w bibliotece seminaryjnej*, „Niedziela” 59 (2016) 14, (wkładka kielecka), II.

Siostr św. Rodziny”, „Żywot św. Jana Kantego”, „Katolickie stowarzyszenie św. Zyty”⁵⁵.

Przykładem trzydniowego objazdu jest wyjazd odbyty w dniach 18-20.11.2016 r. na Grodzisko (sanktuarium – miejsce życia i śmierci bł. Salomei). W drodze na Grodzisko studenci odwiedzili kościół w Żarnowcu – miejsce związane z życiem bł. Maksymiliana Binkiewicza (męczennik z czasów II wojny światowej). Wizyta była złożona z referatu o życiu Błogosławionego Męczennika, modlitwy do tegoż Błogosławionego, zwiedzania kościoła i spotkania z miejscowym księdzem proboszczem. W trakcie spotkania poruszono temat rozszerzania kultu bł. M. Binkiewicza. Pobyt w Grodzisku połączony był z modlitwami do bł. Salomei i uczestnictwem w odpuszczeniu związanym ze wspomnieniem Błogosławionej. Wygłoszono szereg referatów. Ponadto wyjazd był ubogacony zwiedzaniem Krakowa⁵⁶. Przykładowe objazdy naukowe wskazują na tematykę i sposoby krzewienia kultury chrześcijańskiej. Liczebność osób na organizowanych ćwiczeniach i objazdach naukowych wahała się zwykle od kilkunastu do kilkudziesięciu osób⁵⁷.

Elementy modlitwy i włączanie się służbę Bożą znalazły odpowiednie miejsce na ćwiczeniach i objazdach naukowych. Studenci przygotowywani na wykładach podjęli również we własnych parafiach działania zmierzające do ożywienia życia religijnego (szczególnie w sanktuariach). W czasie trzyletnich zajęć zorganizowane zostały pielgrzymki diecezjalne do Nowego Korczyna (związanego z osobą św. Kingi) oraz do Grobu Bożego w Miechowie. Ponadto w Nowym Korczynie, Miechowie i Szczaworyżu zostały zorganizowane comiesięczne czuwania-modlitwy. Na podstawie wiedzy zdobytej na Studium Historii Diecezji Kieleckiej studenci wygłaszali do pielgrzymów referaty, byli przewodnikami po miejscach sakralnych i historycznych diecezji. Pielgrzymki i czuwania były formą zastosowania wiedzy. Wykłady, ćwiczenia i objazdy naukowe to działalność wewnątrz instytucji studium. Pielgrzymki

⁵⁵ A. DZIARMAGA, *Studium Historii Diecezji Kieleckiej*, „Niedziela” 59 (2016) 38, (wkładka kielecka), I, VI. M. NOWAK – M. SPLAWA-NEYMAN, *Studium wyjazdowe w gminie Charsznica*, „Gazeta miechowska”, 9 (2016) 263, 14.

⁵⁶ A. DZIARMAGA, *Odkrywają miejsca i ludzi. Odwiedzili błogosławionych*, „Niedziela” 60 (2017) 3, (wkładka kielecka), VI; M. SPLAWA-NEYMAN, *Od bł. Maksymiliana Binkiewicza do bł. Salomei. Relacja z objazdu naukowego SHDK*, „Echo Żarnowca. Gazeta samorządowa” listopad-grudzień 2016, nr 166, 15.

⁵⁷ Relacje i zdjęcia z innych ćwiczeń: zob. <http://www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/studium-historii/cwiczenia>, [19. 11. 2016].

i czuwania modlitwene stanowią dalszy etap służby wiernym – zdobywają wobec tego znamiona działalności apostołskiej (pomoc edukacyjna świadczona pielgrzymom pod kierunkiem księży)⁵⁸.

Krzewienie kultury chrześcijańskiej poprzez badania naukowe w ramach towarzystwa nie było łączone z modlitwą. Wykłady na studium również nie były połączone z modlitwą. Ćwiczenia odbywające się zwykle w miejscach sakralnych niemal zawsze były połączone z modlitwą, często modlitwa przeważała nad działaniami edukacyjnym i (pielgrzymki i czuwania w sanktuariach). Takie idące dwutorowo działania były podyktowane zastosowaniem się do wskazań Kościoła. Papińska komisja zalecając formację, wskazuje na potrzebę gromadzenia osób o „różnej orientacji ideologicznej”. Komisja wyróżnia dwie grupy odbiorców działań formacyjnych: osoby pochodzące ze „wspólnot kościelnych” oraz osoby pochodzące z „innych kręgów”⁵⁹. Przekazywane przy archiwum treści stanowiły forum dla spotkania wierzących z niewierzącymi. Formą „wyjścia” na zewnątrz z instytucji kościelnej, jaką jest archiwum, było zorganizowanie „nocnego czytania” w Antykwariacie naukowym im. Andrzeja Metzgera w Kielcach. Towarzystwo wraz ze Studium Historii Diecezji Kieleckiej zorganizowało czytanie fragmentów pamiętników bp. Ludwika Łętowskiego⁶⁰. Przedstawione treści wprowadzały nieco atmosfery dziewiętnastowiecznych salonów, z którymi związany był autor pamiętników. Przestrzeń kultury polskiej widzianej i przeżywanej przez bp. L. Łętowskiego stanowiła doskonałe forum przyciągania do treści kościelnych ludzi „różnej orientacji ideologicznej”.

Działania w ramach studium były prezentowane na stronie internetowej archiwum. Ponadto na Facebooku zostały utworzone fanpa-

⁵⁸ Wybrane relacje na temat działań w sanktuariach: A. D[ZIARMAGA], *Czwanie modlitwne w Polskiej Jerozolimie*, „Niedziela” 58 (2015) 49, (wkładka kielecka), VII; TAŻ, *3 Diecezjalna Pielgrzymka do Pustego Grobu*, „Niedziela” 59 (2016), nr 18, (wkładka kielecka), s. II; TAŻ, *Czuwali w Miechowie*, „Niedziela” 59 (2016) 2, (wkładka kielecka), II; TAŻ, *Szczaworyskie czwanie*, „Niedziela” 59 (2016) 43, (wkładka kielecka), VIII; K. DOBROWOLSKA, *Nowy Korczyn św. Kingi*, „Niedziela” 58 (2015) 32, (wkładka kielecka), I, VI; TAŻ, *Szczaworyż. Na czuwania u Matki Bożej Łaskawej*, „Niedziela” 59 (2016), 18, (wkładka kielecka), III; W. BURZAWA, *Oddali cześć św. Kindze*, „Niedziela” 59 (2016) 6, (wkładka kielecka), VIII.

⁵⁹ *Funkcja pastoralna muzeów kościelnych*, p. 5.1.4. oraz p. 5.2.4.

⁶⁰ A. KRA[WIECKA], *Czytanie pamiętnika [biskupa Łętowskiego]*, „Echo Dnia” (kieleckie), (2015) 275, 17; W. B[URZAWA], *Nocne czytanie*, „Niedziela” 58 (2015) 49, (wkładka kielecka), III.

ge'ę o nazwie Studium Historii Diecezji Kieleckiej⁶¹ oraz Oratorium Świętych Diecezji Kieleckiej⁶². Utworzenie dwóch podmiotów na Facebooku było podyktowane potrzebą rozróżnienia działań edukacyjnych od modlitwy. Podobnie jak działania towarzystwa, również wszystkie ważniejsze akcje studium zyskiwały relacje prasowe. Było to możliwe dzięki społecznej pracy studentów i zainteresowaniu ze strony mediów. Wielość artykułów prasowych oraz relacji internetowych przyczyniała się do propagowania wiedzy o dobrach kultury i gromadzeniu społeczności wokół tego celu.

Studium historii Diecezji Kieleckiej skupiło osoby świeckie głównie z terenu diecezji. Podobny program, uwzględniający dobra kultury, dostosowany do potrzeb formacji seminaryjnej realizowany był w ramach prac Koła Historycznego Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach. Działalność koła polegała na spotkaniach odbywanych zwykle dwa razy w miesiącu, na których studenci teologii przygotowujący się do kapłaństwa przedstawiali referaty. Ponadto uzupełnieniem spotkań popularno-naukowych były wyjazdy i pielgrzymki do miejsc świętych. W trakcie wyjazdów, zwykle w danych obiektach, również były prezentowane referaty i krótkie wypowiedzi tematyczne. Nawiedzanie kościołów i edukacja z dziedziny kościelnych dóbr kultury była połączona z modlitwami i liturgią⁶³. Na gruncie polskim przykładem edukacji w dziedzinie archiwistyki są działania archiwum katowickiego skierowane do kandydatów do kapłaństwa⁶⁴.

Kwestia formacji świeckich i duchownych, jak również kandydatów do kapłaństwa, jest koniecznością kulturową w związku z brakiem świadomości i wykształcenia w tej dziedzinie. Problem ten sygnalizowany jest w literaturze przedmiotu. Profesor Maria Pidłypczak-Majerowicz podnosi tę kwestię odnośnie do historycznych bibliotek kościel-

⁶¹ <https://www.facebook.com/kursprzewodnikowdiecezjikielckiej/>, [19. 11. 2016].

⁶² <https://www.facebook.com/oratoriumswietychdiecezjikielckiej/>, [19. 11. 2016].

⁶³ A. DZIARMAGA, *Koło Historyczne Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach. Depozytariusze dziedzictwa diecezji*, „Niedziela” 58 (2015) 37, (wkładka kielecka), VII; TAŻ, *Poznawali seminarium. Może tu wróć*, „Niedziela” 59 (2016) 13, (wkładka kielecka), VIII; TAŻ, *Z kościoła Trójcy Świętej do Miechowa*, „Niedziela” 58 (2015) 14, (wkładka kielecka), VI; P. KUNDERA, *Działalność Koła Historycznego Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach (2011-2015)*, „Obecni” 14 (2015) 30, 122-128; P. MISZTAŁ, *Sprawozdanie z działalności Koła Historycznego Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 15 (2016), 387-397.

⁶⁴ H. DUDAŁA, *Archiwistyka kościelna. Problemy i wyzwania w zakresie edukacji*, w: *Nova et vetera*, 45-54.

nych: „[...] dominuje, nawet wśród wykształconego duchowieństwa, przekonanie o nieprzydatności tych księgozbiorów dla współczesnych procesów duszpasterskich, dydaktycznych, także naukowych”⁶⁵. O podstawie z niezrozumieniem wartości dóbr kultury traktuje tekst Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury zamieszczony w liście na temat bibliotek: „Konieczne jest przewyższenie pewnego kościelnego braku zainteresowania, gdy chodzi o przechowywanie i właściwą ocenę dóbr kulturowych; przewyższenie braku przygotowania w sektorze prawnym i administracyjnym”⁶⁶.

Zakończenie

Zachowane kościelne dobra kultury diecezji kieleckiej sięgają czasów średniowiecza. Archiwalia i zbiory biblioteczne stały się przedmiotem badań na forum Towarzystwa Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego im. bł. Wincentego Kadłubka w Kielcach, w ramach programu naukowego „Rola Kościoła jako wychowawcy i stróża kultury narodowej”. Program skupił grupę kilkudziesięciu osób, wśród których znaleźli się pracownicy nauki oraz inteligencja katolicka zainteresowana opracowywaną tematyką. Comiesięczne referaty pozwalały na prezentację wiedzy naukowej oraz pokaz wybranych archiwaliów i zdjęć starodruków. Przy archiwum zorganizowano Studium Historii Diecezji Kieleckiej, na którym prezentowano wiedzę o kościelnych dobrach kultury będących własnością diecezji kieleckiej. Wiedzę o dobrach kultury przekazywano w połączeniu z historią Kościoła. Studium skupiło grupę 150 osób.

Badania naukowe oraz przekazywanie wiedzy na wykładach wytworzyło dwa nurty: naukowy i dydaktyczny. Przy pomocy tak zróżnicowanych sposobów troski o dobra kultury wytworzony został model pracy dostosowany do możliwości i potrzeb społeczności diecezjalnej. Podjęte działania wykonywane były pod wpływem nowoczesnych wskazań, które formułowała Papieska Komisja ds. Kościelnych Dóbr Kultury. Nowe spojrzenie na rolę archiwów, bibliotek i muzeów kościelnych to wskazanie na funkcję duszpasterską tych instytucji oraz zasobów i zbiorów. Cel duszpasterski wskazany przez komisję został osiągnięty poprzez badania i działania edukacyjne. Eksponowanie wiedzy i wskazywanie na wartość *partimonium Ecclesie* okazało się skutecznym

⁶⁵ M. PIDLYPCZAK-MAJEROWICZ, *Badania proveniencyjne w bibliotekach kościelnych*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1/38 (2014), 7.

⁶⁶ *Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, p. 5.1.2.

narzędziem zainteresowania grupy około 200 osób przez okres kilku lat. Wiedza uzyskana w towarzystwie i na studium znalazła zastosowanie w turystyce religijnej, ruchu pielgrzymkowym i kulcie religijnym.

Uprawianie współczesnej teologii polega często na skromnym ograniczeniu się do tekstów biblijnych, dokumentów Soboru Watykańskiego II i dokumentów ostatnich papieży. Tworzone w ten sposób teksty polegają na streszczaniu i zestawianiu cytatów. Taka metoda przypomina „miętolenie” tych samych źródeł powtarzanych i streszczanych, bez znamion twórczości. Podobnym uwarunkowaniom podlega współczesna homiletyka. Ubogacenie sposobu uprawiania teologii o treści związane z kościelnymi dobrami kultury stanowi wyzwanie przyszłości. Zastosowanie nowych informacji źródłowych osadzałoby wykład teologii w tradycji konkretnego narodu. W odniesieniu do kultury polskiej mamy do czynienia z ponad tysiącletnią tradycją przekazu i przeżywania wiary. Stanowi to czasowo połowę dziejów Kościoła założonego przez Chrystusa.

Zalecania papieskiej komisji odnośnie duszpasterskiego wykorzystania należy skierować ku źródłom. W skarbcu historycznych doświadczeń Kościoła znajdujemy model duszpasterski związany z promocją dóbr kultury, zrealizowany w epoce reformy potrydenckiej. Na terenie Rzymu św. Filip Neri wytworzył oryginalny model duszpasterstwa sakramentalnego, które zostało ubogacone o wykłady historii Kościoła i wycieczki turystyczne do kościołów Rzymu. Cezary Baroniusz (autor wydanej *Historii Kościoła*) przez 30 lat wykladał w oratorium dzieje Kościoła. Wykłady były urządzane po modlitwach odbytych w oratorium. Organizowane przez Filipa Neri wycieczki do kościołów Rzymu pozwalały odkryć duchowy wymiar stolicy chrześcijaństwa⁶⁷. Doświadczenie Kościoła, jakim było oratorium Nereusza, wskazuje na rolę historii Kościoła i definiowanych przez papieską komisję kościelnych dóbr kultury we współczesnym świecie.

⁶⁷ H. TÜCHLE – C.A. BOUMAN, *Historia Kościoła (1500-1715)*, tłum. J. Piesiewicz, t. 3, Warszawa 1986, 170.

The Church Goods as the Tool of Christifideles Laici Formation at Diocesan Archive in Kielce Summary

In 2010-2016 the recommendations worked by Pontifical Commission for Cultural Heritage of the Church (Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa) were used. These recommendation concern the theme determined as cultural heritage of the Church. This term determines mainly the goods kept in the Church organisations: archives, libraries and museums. Cultural heritage of the Church of Kielce includes archive materials from 13th century, liturgical manuscripts (13th-16th century), theological manuscripts (14th-15th century), sacra pieces of art from Roman times and the others. The Wincenty Kadłubek's society of Diocesan Archive Friends in Kielce established in 2012 was used in research.

There was the group of Catholic intellectuals and Catholic intelligence, 60 people in total, in this society. It realised the scientific program „The Church role as form teacher and cultural heritage guardian”. As a part of this program a lot of papers in archive studies, bibliology, the history of Kielce diocese and the Church history were presented. The School of Kielce Diocese History came into existence in 2013. The program of three – year (Kielce) and two- year (Miechów) studies gathered the group of 150 people – the history lovers. The participants of studies got involved in prayers connected with shrines of Kielce diocese: Nowy Korczyn, Szczaworyż, Grodzisko near Skała, Miechów and others. The action in the fields of shrines concerns the transmitting the historical knowledge and practising the Christian prayers and participating in the liturgical service. The pilgrimage movement was led by priests – ministers of sanctuaries. Developed model of conducting research let 200 people gathered at the archive society. Cultural heritage of the Church became the tools of laypeople formation.

Słowa kluczowe: archiwistyka, Archiwum Diecezjalne w Kielcach, bibliologia, christianitas, formacja, kościelne dobra kultury, osoby świeckie, Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa, Studium Historii Diecezji Kieleckiej, Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego im bł. Wincentego Kadłubka w Kielcach.

Keywords: archive studies. Diocesan Archive in Kielce, bibliology, christianitas, formation, cultural heritage of the Church, laypeople, Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa, The School of Kielce Diocese History, The Wincenty Kadłubek's society of Diocesan Archive Friends in Kielce.

Bibliografia

1. Źródła

- Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, Kraków 1996, nr 1-2, 31-46.
- Duszpasterska funkcja archiwów kościelnych. List okólny do biskupów diecezjalnych*, tłum. R. Rybarski, Poznań 2010.
- Enchiridion dei beni culturali della Chiesa. Documenti ufficiali della Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa*, Bologna 2002.
- Funkcja pastoralna muzeów kościelnych*, tłum. F. Nieckarz, „Biuletyn Muzeum Diecezjalnego”, (2000-2001) 4 [2002], 5-76.
- Ioannes Paulus II, *Constitutio apostolica de romana Curia „Pastor bonus”*, AAS 80 (1988), 841-912.
- Ioannes Paulus II, *Litterae apostolicae motu proprio datae „Inde a Pontificatus Nostri”*, AAS 85 (1993), 549-552.

2. Opracowania

- A. Kra[wiecka], *Czytanie pamiętnika [biskupa Łętowskiego]*, „Echo Dnia” (kieleckie) (2015) 275, 17.
- B[urzawa] W., *Nocne czytanie*, „Niedziela” 58 (2015) 49, (wkładka kielecka), III.
- B[urzawa] W., *Oddali cześć św. Kindze*, „Niedziela” 59 (2016) 6, (wkładka kielecka), VIII.
- B[urzawa] W., *Przewodnicy w bibliotece seminaryjnej*, „Niedziela” 59 (2016) 14, (wkładka kielecka), II.
- Brudzisz M., *Archiwum Polskiej Misji Katolickiej we Francji*, Kraków-Lublin 2015.
- Bruździński A., *Dobre obyczaje w archiwach kościelnych. Szkic zasad etycznych misji archiwistów kościelnych*, w: *Zatroskani o ślady przeszłości. Archiwista kościelny we współczesnej rzeczywistości*, red. J. Marecki – L. Rotter, Kraków 2005, 57-75.
- Chrzanowski T., *O sztuce sakralnej diecezji kieleckiej na marginesie przygotowań do wystawy*, w: *Ornamenta Ecclesiae. Sztuka sakralna diecezji kieleckiej*, red. K. Myśliński i in., Kielce 2000, 15-20.
- Custodes Sanctissimi Sepulchri. Skarby bożogrobców miechowskich*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2006.

- D[ziarmaga] A., *3 Diecezjalna Pielgrzymka do Pustego Grobu*, „Niedziela” 59 (2016) 18, (wkładka kielecka), II.
- D[ziarmaga] A., *Czuwali w Miechowie*, „Niedziela” 59 (2016) 2, (wkładka kielecka), II.
- D[ziarmaga] A., *Czowanie modlitwne w Polskiej Jerozolimie*, „Niedziela” 58 (2015) 49, (wkładka kielecka), VII.
- D[ziarmaga] A., *Heroizm ponad wszystko*, „Niedziela” 59 (2016) 43, (wkładka kielecka), I. VI.
- D[ziarmaga] A., *Koło Historyczne Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach. Depozytariusze dziedzictwa diecezji*, „Niedziela” 58 (2015) 37, (wkładka kielecka), VII.
- D[ziarmaga] A., *Kto ratuje jedno życie ratuje cały świat*, „Niedziela” 59 (2016) 40, (wkładka kielecka), III.
- D[ziarmaga] A., *Odkrywają miejsca i ludzi. Odwiedzili błogosławionych*, „Niedziela” 60 (2017) 3, (wkładka kielecka), VI.
- D[ziarmaga] A., *Poznawali seminarium. Może tu wróć*, „Niedziela” 59 (2016) 13, (wkładka kielecka), VIII.
- D[ziarmaga] A., *Studium Historii Diecezji Kieleckiej*, „Niedziela” 59 (2016) 38, (wkładka kielecka), I. VI.
- D[ziarmaga] A., *Szczaworyskie czowanie*, „Niedziela” 59 (2016) 43, (wkładka kielecka), VIII.
- D[ziarmaga] A., *Z kościoła Trójcy Świętej do Miechowa*, „Niedziela” 58 (2015) 14, (wkładka kielecka), VI.
- Daniélou J. – Marrou H.I., *Historia Kościoła od początków do 600 roku*, t. 1, tłum. M. Tarnowska, Warszawa 1984.
- Dobrowolska K., *Nowy Korczyn św. Kingi*, „Niedziela” 58 (2015) 32, (wkładka kielecka), I. VI.
- Dobrowolska K., *Szczaworyż. Na czowania u Matki Bożej Łaskawej*, „Niedziela” 59 (2016) 18, (wkładka kielecka), III.
- Dudała H., *Archiwistyka kościelna. Problemy i wyzwania w zakresie edukacji*, w: *Nova et vetera. Aktualne problemy archiwów diecezjalnych w Polsce*, red. W. Żurek, Lublin 2016, 45-54.
- Garus R., *Bazylika Katedralna w Kielcach*, Kielce 1991, 40.
- Gorzela M., *Wojciech Gerson – zapomniany tryptyk*, Kielce 2016.
- Ikona. Słowo, Droga, Modlitwa. Katalog wystawy ikon w Muzeum Diecezjalnym w Kielcach, ze zbiorów Muzeum Ikon w Supraślu*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2008.
- Inspiracje biblijne. Motywy religijne w sztukach plastycznych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Kielcach*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2010.
- Kardyś P., *Rubryce i schematyzmy diecezji żmudzkiej z lat 1853-1914 zachowane w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach*, „Nasza Przeszłość” 126 (2016), 291-319.
- Kardyś P., *XV-XVIII wieczne druki z dawnych księgozbiorów kapitulnego i wikariuszy znajdujące się obecnie w Bibliotece Bazyliki Mniejszej NMP w Wiślicy oraz inwentarz biblioteki kapituły wiślickiej z 1682 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 103 (2015), 87-104.

- Katalog duchowieństwa i parafii diecezji kieleckiej*, red. J. Kaczmarek i in. Kielce 1999.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 1, woj. krakowskie, z. 8, powiat miechowski, red. J. Szablowski – Z. Boczkowska, Warszawa 1953; t. 1, woj. krakowskie, z. 12, powiat olkuski, red. J. Szablowski – K. Kutrzebianka, Warszawa 1953; t. 3, woj. kieleckie, z. 1, powiat buski, red. J. Łoziński – B. Wolff, Warszawa 1957; t. 3, woj. kieleckie, z. 3, powiat jędrzejowski, red. J. Łoziński – B. Wolff, Warszawa 1957; t. 3, woj. kieleckie, z. 4, powiat kielecki, red. J. Łoziński – B. Wolff, Warszawa 1957; t. 3, woj. kieleckie, z. 9, powiat pińczowski, red. K. Kutrzebianka – J. Łoziński – B. Wolff, Warszawa 1961; t. 3, woj. kieleckie, z. 12, powiat włoszczowski, red. T. Przyppkowski – J. Łoziński – B. Wolff, Warszawa 1955.
- Konferencja naukowa w Chmielniku*, „Niedziela” 59 (2016) 40, (wkładka kielecka), III.
- Konstancja Nałęcz-Nieniewska. Dom rodzinny, świat utracony? Sancygniów we wspomnieniach*, red. P. Tkaczyk, 2011.
- Kopiec J., *Archiwisty sentire cum homine et Ecclesia*, w: *Zatroskani o ślady przeszłości. Archiwista kościelny we współczesnej rzeczywistości*, red. J. Marecki – L. Rotter, Kraków 2005, 9-16.
- Kowalski W., *Do zmartwychwstania swego za pewnym wodzem Kristusem. Staropolskie inskrypcje północno-zachodniej Małopolski*, Kielce 2004.
- Krogulec K., [wywiad :] *Kornelia Major: Szukanie przodków nobilituje, spaja rodziny, jest coraz łatwiejsze, lecz spadkobierców Mieszka I nie ustalimy*, „Echo Dnia” (kieleckie), (2015) 254, 2.
- Kundera P., *Działalność Koła Historycznego Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach (2011-2015)*, „Obecni” 14 (2015) 30, 122-128.
- Kwaśniewski A., *Dorobek naukowy księdza profesora Daniela Olszewskiego*, [artykuł w druku].
- Kwaśniewski A., *Geneza i program Studium Historii Diecezji Kieleckiej*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 13 (2014), 179-204.
- Kwaśniewski A., *Polacy ratujący Żydów na terenie diecezji kieleckiej w latach 1939-1945. Nieznane przypadki heroizmu chrześcijańskiego*, w: *Pomoc świadczona ludności żydowskiej przez Polaków w latach 1939-1945 ze szczególnym uwzględnieniem Kielecczyny*, red. J. Gapys – A. Dziarmaga, Kielce 2016, 135-155.
- Kwaśniewski A., *Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego imienia błogosławionego Wincentego Kadłubka w Kielcach w latach 2012-2015*, w: *Nova et vetera. Aktualne problemy archiwów diecezjalnych w Polsce*, red. W. Żurek, Lublin 2016, 133-172.
- Kwaśniewski A., *Wspomnienie pośmiertne o księdzu profesorze Danielu Olszewskim (1934-2015). Prace wykonane dla diecezji kieleckiej*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 92 (2016) 1, 154-169.
- Leszczyński M., *Biblioteki kościelne w najnowszych wypowiedziach Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury*, ABMK 83 (2005), 31-36.
- Leszczyński M., *Funkcja pastoralna muzeów kościelnych: (omówienie dokumentu Stolicy Apostolskiej)*, ABMK 79 (2003), 147-150.

- Leszczyński M., *Muzea kościelne według aktualnego prawodawstwa Kościoła katolickiego*, ABMK 85 (2006), 103-118.
- Leszczyński M., *Ochrona zabytków sztuki sakralnej w świetle aktualnego prawa Kościoła Katolickiego*, „Muzealnictwo” 49 (2008), 79-88.
- Leszczyński M., *Troska Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury o zachowanie dziedzictwa kulturowego Kościoła*, ABMK 86 (2006), 17-25.
- Michałowska M., *Zabytkowe tekstylia kieleckie*, Warszawa 1989.
- Misztal P., *Sprawozdanie z działalności Koła Historycznego Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 15 (2016), 387-397.
- Nowak M. – Spława-Neyman M., *Studium wyjazdowe w gminie Charsznica*, „Gazeta miechowska”, 9 (2016) 263, 14.
- Oblicza księgi. Biblia na przestrzeni wieków*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2009.
- Olszewski D., *Kościół na obszarze dzisiejszej diecezji kieleckiej. Zarys dziejów*, w: *Ornamenta Ecclesiae. Sztuka sakralna diecezji kieleckiej*, red. K. Myśliński i in., Kielce 2000, 9-14.
- Omnia pro Christo rege. Ks. Czesław Kaczmarek – biskup męczennik*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2008.
- Ornamenta Ecclesiae. Sztuka sakralna diecezji kieleckiej*, red. K. Myśliński i in., Kielce 2000.
- Pidtypczak-Majerowicz M., *Badania proveniencyjne w bibliotekach kościelnych*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1/38 (2014), 3-14.
- Rodzina Deskurów Bogu i Ojczyźnie*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2011.
- Rodzina Sienkiewiczów w służbie ojczyzny*, red. M. Gorzelak, P. Tkaczyk, Kielce 2012.
- Skarbiec Świętokrzyski. Szlak architektury drewnianej i średniowiecznej*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2012.
- Skarby Kielc*, red. H. Witczyk, Kielce 1992.
- Spława-Neyman M., *Od bł. Maksymiliana Binkiewicza do bł. Salomei. Relacja z objazdu naukowego SHDK*, „Echo Żarnowca. Gazeta samorządowa” listopad-grudzień (2016) 166, 15.
- Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*, red. M. Walicki, t. 1-2, Warszawa 1971.
- Świadkowie świętych ikon. Katalog wystawy w Muzeum Diecezjalnym w Kielcach*, red. P. Tkaczyk, Kielce 2005.
- Tkaczyk P., *Muzeum Diecezjalne w Kielcach*, „Muzealnictwo” 49 (2008), 132-138.
- Tüchle H. – Bouman C.A., *Historia Kościoła (1500-1715)*, tłum. J. Piesiewicz, t. 3, Warszawa 1986.
- Zatroskani o ślady przeszłości. Archiwista kościelny we współczesnej rzeczywistości*, red. J. Marecki – L. Rotter, Kraków 2005.
- Żmuda R., *Bibliografia piśmiennictwa o polskich bibliotekach kościelnych za lata 2011-2015*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 22 (2016) 2, 179-243.

3. Netografia

- Archiwum Diecezjalne w Kielcach, w: <https://www.facebook.com/archiwum-diecezjalnekielce/>.
- Ćwiczenia studium, w: <http://www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/studium-historii/cwiczenia>.
- Konferencja Episkopatu Polski. Rady, w: <http://episkopat.pl/rady-3/#-1455604225972-2376de52-ae99>.
- Kwaśniewski A., *Program naukowy - „Rola Kościoła jako wychowawcy i stróża kultury narodowej”*, w: <http://www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/program-naukowy>.
- Oratorium Świętych Diecezji Kieleckiej, w: <https://www.facebook.com/oratoriumswietychdiecezjikieleckiej/>.
- Plan konferencji: *„Książka dawna i jej właściciele”* (Wrocław 29.09.-01.10.2016 r.), w: <http://ossolineum.pl/wp-content/uploads/2016/06/Program-1.pdf>.
- Plan konferencji: *II Ogólnopolska Konferencja Oprawoznawcza. „Introligatorzy i ich klienci”* (Toruń 17-18.11.2016 r.), w: <http://www.inibi.umk.pl/introligatorzy/program.pdf>.
- Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa, w: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_commissions/pcchc/index_it.htm.
- Rada ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Konferencji Episkopatu Polski, w: <http://episkopat.pl/rady-3/#1455604225972-2376de52-ae99>.
- Statut Archiwum Diecezjalnego w Kielcach, w: <http://www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/historia-archiwum-diecezjalnego-w-kielcach/statut>.
- Studium Historii Diecezji Kieleckiej, w: <https://www.facebook.com/kursprzewodnikowdiecezjikieleckiej/>.
- Towarzystwo Przyjaciół Archiwum Diecezjalnego w Kielcach, w: <https://www.facebook.com/towarzystwoprzyjaciolarchiwumdiecezjalnego/>.
- Wykaz posiedzeń TPADWKK, w: <http://www.archiwum.diecezja.kielce.pl/index.php/towarzystwo-przyjacio-archiwum-diecezjalnego-w-kielcach/posiedzenia>.